

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

رحمت در روشنایی قرآن کریم

(رساله ماستری)

محصل: صبغت الله صمدی

استاد رهنما: پوهندوی دوکتور فضل الهادی وزین

سال: ۱۳۹۸ هـ ش - ۱۴۴۱ هـ ق

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

رحمت در روشنایی قرآن کریم

(رساله ماستری)

محصل: صبغت الله صمدی

استاد رهنما: پوهندوی دوکتور فضل الهادی وزین

سال: ۱۳۹۸ هـ. ش - ۱۴۴۱ هـ. ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپارتمنت تفسیر و حدیث

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترم صیغت الله ولد سلطان ID: نمبر SH-MST-97-414 محصل دور چهارم تفسیر و حدیث که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: رحمت در روشنائی قرآن کریم به روز ۱۳۰۱/۱/۱۳ تاریخ ۱۴۰۰ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۹۰ (نمره به عدد) لویلا لود (نمره به حروف) گردید.

موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

نمبره	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور فصیح الله عبدالباقی	عضو هیات	
۲	دکتور نصرمن الله مجاهد	عضو هیات	
۳	دکتور فضل الهادی وزین	استاد رهنما و رئیس جلسه دفاع	

..... معاون علمی

..... امر بورده ماستری

خلاصه بحث

این رساله که عنوان آن (رحمت در روشنایی قرآن کریم) است، آیات مربوط به رحمت در قرآن کریم، تعریف لغوی واصطلاحی کلمه رحمت، مفهوم رحمت الهی، ورود کلمه رحمت در قرآن کریم، به روش تفسیر موضوعی به بیان و تفسیر می گیرد.

باین اساسات ترتیب گردیده است، اولاً بسم الله، بعداً بعضی امورات ضروری مثلاً اهداء، شکر و تقدیر، فهرست مطالب، و مقدمه که مشتمل بر موضوعات و مطالب ذیل می باشد:

در مقدمه بعد از حمد و ثنای الله متعال و درود بر پیامبر اکرم - ﷺ - بیان موضوع، سبب انتخاب موضوع، اهمیت موضوع، پرسشهای تحقیق، پیشینه تحقیق، روش تحقیق، اهداف تحقیق، خطه و طرح تحقیق می باشد.

تمهید: مشتمل به تعریف لغوی واصطلاحی کلمه رحمت، مفهوم رحمت الهی، رحمت یک صفت از صفات الله تعالی است، ورود کلمه رحمت در قرآن کریم، مرادفات کلمه رحمت می باشد.

بعداً تمام محتوای موضوع را در روشنایی آیات قرآن کریم با در نظر داشت اقوال مفسرین عبارۀ و اشاره، نقل احادیث صحیحہ در رابطه، اقوال سلف، به فصول سه گانه تقسیم نمودم.

در فصل اول از صیغه های رحمت که عبارت از اشتقاقات کلمات رحمت، و ورود آن به صیغه های مختلف، اسم و مصدر، فعل، اسم تفضیل و اسم ذات، صیغه مبالغه، وجوه و نظائر، و مرادفات کلمه رحمت می باشد بحث می شود.

در فصل دوم از انواع و ثمرات رحمت الهی که دربرگیرنده رحمت عام الهی مثلاً ارسال رسل، حشرونشر، تشریح، و رحمت خاص الهی مثلاً مصوون ماندن مؤمنان از گمراهی، وجوب انتشار رحمت در بین مؤمنان، ثمرات رحمت الهی در عبادات، معاملات، نظام اجتماعی است بحث می شود.

در فصل سوم اسباب رحمت الهی مثلاً احسان، اطاعت الله و رسول، اتباع قرآن، و... و موانع رحمت الهی مثلاً شرک، نفاق و یا منافقت، فساد، و ناامیدی از رحمت الهی است بحث می شود.

در آخر رساله خود را با یک خاتمه، نتیجه گیری، پیشنهادات، فهرست آیات، احادیث، آثار و اعلام، منابع و مأخذ اختتام نموده ام.

واژه های کلیدی: رَحْمَةٌ ، رَأْفَةٌ ، حَنَانٌ ، لُطْفٌ ، در قرآن کریم .

فهرست موضوعات

صفحه	عنوان
..... ۱	اهداء:
..... ۱	شکر و تقدیر:
..... ۱	خلاصه بحث:
..... ۱	فهرست مباحث و مطالب:
..... ۱	مقدمه:
..... ۲	بیان موضوع:
..... ۲	سبب انتخاب موضوع:
..... ۲	اهمیت موضوع:
..... ۲	پرسشهای تحقیق:
..... ۳	ضرورت تحقیق:
..... ۳	پیشینه تحقیق:
..... ۴	روش تحقیق:
..... ۵	اهداف تحقیق:
..... ۵	خطه و طرح تحقیق:
..... ۹	تمهید:
..... ۹	رحمت در لغت:
..... ۱۰	رحمت در اصطلاح:
..... ۱۱	مفهوم رحمت الهی:
..... ۱۲	آیا رحمت از صفات ذاتی الله تعالی است؟:
..... ۱۳	کلمه رحمت در قرآن کریم:

فصل اول

صیغه ها و وجوه کلمه رحمت در قرآن کریم

- مبحث اول: صیغه های رحمت در قرآن کریم: ۱۴
- مطلب اول: ورود واژه رحمت به صیغه اسم ومصدر: ۱۴
- مطلب دوم: ورود واژه رحمت به صیغه فعل: ۱۵
- مطلب سوم: ورود رحمت به صیغه اسم تفضیل واسم ذات: ۱۸
- مطلب چهارم: ورود کلمه رحمت به صیغه مبالغه: ۱۹
- مطلب پنجم: جدول تعداد کلمات رحمت به صیغه های مختلف: ۲۰

- مبحث دوم: وجوه ونظائر و مرادفات واژه رحمت در قرآن کریم: ۲۴
- مطلب اول : وجوه ونظائر رحمت در قرآن کریم: ۲۴
- مطلب دوم : مرادفات کلمه رحمت در قرآن کریم: ۴۱

فصل دوم

انواع و ثمرات رحمت الهی در قرآن کریم

- مبحث اول: رحمت عام الهی در قرآن کریم: ۴۵
- مطلب اول: فرستادن پیامبران - علیهم السلام - : ۴۵
- مطلب دوم: حشرو حساب نمودن الله متعال همه مخلوقات را : ۵۵
- مطلب سوم: قبول توبه و عفو از گنهکاران و درماندگان: ۶۰
- مطلب چهارم: تشریح الله متعال برای بندگانش رحمت است: ۷۸
- مبحث دوم: رحمت خاص الهی در قرآن کریم: ۸۸
- مطلب اول: اجر و پاداش برای مؤمنان و صابران: ۸۸
- مطلب دوم: اختصاص رحمت برای مؤمنان در آخرت: ۹۵

- مطلب سوم: رحمت صفات و افعال انبیاء و صلحاء است: ۱۰۳
- مطلب چهارم: مصوون مانندن مؤمنان ازگمراهی: ۱۱۲
- مطلب پنجم: رحمت الله متعال برای کافران بخاطر آزمایش شان: ۱۱۷
- مطلب ششم: وجوب انتشار رحمت در بین مؤمنان: ۱۲۰
- مبحث سوم: ثمرات و نتایج رحمت الهی در قرآن کریم: ۱۲۴
- مطلب اول: ثمرات رحمت الهی در عبادات: ۱۲۴
- مطلب دوم: آسانی و رفع حرج در عبادات: ۱۲۶
- مطلب سوم: ثمرات رحمت الهی در نظام اجتماعی: ۱۳۱

فصل سوم

اسباب و موانع رحمت الهی در قرآن کریم

- مبحث اول: اسباب رحمت الهی در قرآن کریم: ۱۳۳
- مطلب اول: احسان کردن: ۱۳۳
- مطلب دوم: تقوی و پرهیزگاری: ۱۳۴
- مطلب سوم: دعاء: ۱۳۵
- مطلب چهارم: اطاعت الله و رسولش: ۱۳۷
- مطلب پنجم: توبه و استغفار: ۱۳۹
- مطلب ششم: هجرت و جهاد فی سبیل الله: ۱۴۰
- مطلب هفتم: نماز و زکات: ۱۴۴
- مطلب هشتم: اتباع قرآن کریم: ۱۴۶
- مطلب نهم: گوش دادن به قرآن کریم: ۱۵۲
- مبحث دوم: موانع رحمت الهی در قرآن کریم: ۱۵۵
- مطلب اول: شریک آوردن به الله - ﷻ -: ۱۵۵
- مطلب دوم: فساد در روی زمین خدا: ۱۵۹

مطلب سوم: گناه و سرکشی از حد بیش:	۱۶۱
مطلب چهارم: نفاق و یا منافقت:	۱۶۴
مطلب پنجم: یأس و ناامیدی از رحمت الله - جلّ جلاله -:	۱۶۸
خاتمه:	۱۷۱
نتایج بحث:	۱۷۲
پیشنهاد ها:	۱۷۴
فهرست آیات قرآن عظیم الشان:	۱۷۵
فهرست احادیث شریف:	۱۸۶
فهرست آثار:	۱۸۸
فهرست اشعار:	۱۸۸
فهرست اعلام و اشخاص:	۱۸۹
منابع و مأخذ:	۱۹۱
Summary of the discussion	۱۹۷

خاتمه

در آخر الله تعالی را سپاس گزارم که به نوشتن این رساله (رحمت در روشنایی قرآن کریم) مؤقّم ساخت، تا توانسته باشم به اندازه طاقت بشری در مفهوم رحمت، اطلاقات رحمت، ثمرات رحمت، اسباب رحمت، رحمت یک اصل قرآنی است، اسلام دین رحمت است، تشریح و تحلیل آیات رحمت و آنچه در معنای آنست، بحث نمایم، البته چیزهای را که را جع به این موضوع به بحث گرفتم از خودم نبوده بلکه از کتب معتبره تفسیر اخذ و تحقیق نمودم، و از بارگاه ایزد متعال عاجزانه می خواهم که این کار را سبب رضامندیش گرداند، و خودم و دیگران را توفیق نصیب فرماید تا رحمت الهی را سرمشق زنده گی خود قرار دهیم، و صلی الله علی رسوله محمّد و اله واصحابه اجمعین.

نتائج بحث

بعد از بحث و بررسی درباره رحمت الهی در قرآن کریم و تحقیق و تفکر در آیات وارده، نقل احادیث صحیح از پیامبر - صلی الله علیه و سلم - اقوال و نظریات علمای اهل تفسیر - رحمهم الله - از سلف تا خلف، به این نتایج رسیدیم که:

- ۱- قرآن کریم جواب دهنده همه احتیاجات مربوط به جامعه بشریت، بلکه همه مخلوقات است.
- ۲- رحمت در لغت و در اصطلاح، مفهوم رحمت الهی، توصیف الله متعال به رحمت و ورود کلمه رحمت در آیات متعدد قرآن کریم، تقریباً به (۳۵۲) مرتبه میرسد.
- ۳- ورود کلمه رحمت به صیغه اسم و مصدر: ورود واژه رحمت به صیغه فعل: ورود کلمه رحمت به صیغه اسم تفضیل و اسم ذات و ورود کلمه رحمت به صیغه مبالغه به چند مرتبه میرسد، و همچنین کلمه رحمت دارای اشتقاقات مختلف، از قبیل اسم، فعل، مشتق، غیر مشتق، ماضی، مستقبل، حال آمده است.

و دیگر اینکه لفظ رحمت بامشتقاتش چه در قرآن کریم، چه در احادیث نبوی، چه در کتب ادب و غیره راجع به همان اصل مصدر اسمی (رحمت) و یا فعلی (رحم) می باشد.

- ۴- وجوهات و نظائر رحمت در قرآن کریم، تعریف وجوه و نظائر، اقوال مفسرین کرام - رحمهم الله - درباره وجوه و نظائر، مرادفات کلمه رحمت در قرآن کریم الفاظ مترادف در قرآن کریم موجود و ثابت بوده بلکه در بسیار از جاها ی قرآن کریم از یک معنی تعبیر به الفاظ متعدده صورت گرفته است.

مثل، {قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ}، سورة المجادله: 1.

تمام وجوه و نظائر کلمات رحمت در هفده قسم بیان شد یعنی کلمه رحمت به همین معانی آمده است، لیکن همین معانی (هفده گانه) نه تنها از همدیگر تفاوتی چندانی نداشته بلکه در مابین آنها مناسبت های باهمد یگرو وجود دارد، زیرا همه این معانی از یک کلمه (رحمت) نشئت گرفته است.

یعنی: اصل کلمه رحمت یکی است، ولی معانی کثیری از آن در موارد متعددی آمده است، و این خود دلیل بر فصاحت و بلاغت قرآن کریم در اعلی ترین درجه اش است.

۵- انواع و ثمرات رحمت الهی یعنی: رحمت عام الهی و رحمت خاص الهی:

الف: رحمت عام الهی مثل، فرستادن پیامبران -علیهم السلام- چنانچه الله تعالی می فرماید: {وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ}، البقرة: 105

حشر و حساب نمودن الله متعال همه مخلوقات را، قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ}، الأنعام: 12

ب: و رحمت خاص الهی، مثل اجر و پاداش برای مؤمنان و صابران در دنیا صبر در هنگام مصیبت چنانچه الله تعالی می فرماید: {الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ}، أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ}، سورة البقرة: 156، 157.

ج: ثمرات رحمت الهی در عبادات، ثمرات رحمت الهی در نظام اجتماعی، در عبادات مثل، {وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ} سورة النور: 56

در نظام اجتماعی، {إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ}، الحجرات: 10.

یعنی: ثمرات رحمت الهی در ارسال رسل، حشر روز حساب، تشریح، وجوب انتشار رحمت می باشد.

وسعت رحمت الهی: رحمت الهی در بر گیرنده همه مخلوقات بوده و کسی از آن در محرومیت قرار ندارد.

۶- اسباب رحمت الهی، مثلا احسان کردن، {إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ}، سورة الأعراف: 56

تقوی و پرهیزگاری، دعاء، اطاعت الله و رسولش، توبه و استغفار، هجرت و جهاد فی سبیل الله، نماز و زکات، اتباع قرآن کریم، مثل، {وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ} سورة الانعام: 155.

گوش دادن به قرآن کریم، مثل،: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ} ، سورة الأعراف: 204 .

خلاصه: آشنایی مکمل به آثار و اسباب رحمت الهی از آیات قرآنی صراحتاً و ضمناً، رحمت الهی بمحض آرزو و هوس بستگی نداشته بلکه از خود اسباب و وسایل دارد

۷- موانع رحمت الهی مثلا، شرک و اقسام شرک که ۱- شرک فی الألوهیة، ۲- شرک فی الربوبیة، ۳- شرک فی الأسماء و الصفات، فساد، گناه و سرکشی، نفاق و منافقت و نشانهای منافق. و ناامیدی از رحمت الله - - که الله تعالی بنده گانش را از نا امیددی منع نموده، {لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ}، سورة الزمر: 5

پیشنهادها

چیزهاییکه در آخرین رساله پیشنهاد می نمایم قرار ذیل اند.

۱- درگفت و شنودهای علمی باید از مبناى اخلاقى، و رفتار هاى انسانى که رحمت خداوندی قطعاً در آنها دخیل است یاد آوری لازم بعمل آید.

۲- در روزنامه ها، مجله ها، رسانه هاى دیگر با استدلال از قرآن، سنت، اخبار و کارکرد گذشته گان سطرى چندی از رحم و ترحم بحث شود.

۳- برای بحث پیرامون رحم و ترحم در بین همه انسانها علی الخصوص جوامع مسلمان یک بنیاد علمی تأسیس گردد، مثلاً دائر نمودن جلسات و آگاهی دهی درباره رحمت.

۴- توصیه به رحم و ترحم تنها وظیفه مشخص علماء، استادان و محصلان نبوده بلکه در هر اداره، مجتمعات و مجالس باید رحم و ترحم در دستور کارشان قرار دهند.

۵- آیت های دیگری از قرآن کریم درباره رحمت آمده است، مثلاً نزول کتابهای آسمانی، تعیین مکافات و مجازات از جانب شرع به صورت مفصل، که نسبت تطویل بیشتر درین رساله به بحث نگرفتم، کسانی دیگری می توانند درین راستا تحقیق و تدقیق بیشتر انجام داده و جامعه اسلامی را از آن مستفید سازند.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af